

Отець д-р Михайло ДИМИД

МУЧЕНИЦТВО: ТРАДИЦІЯ і КАНОНИ

Наша розробка не претендує на детальний аналіз законів Церков упродовж століть, а лише прагне збагнути, що Традиція передала нам про мучеництво.

Канони Святих Отців

Почнемо від канонів Святих Отців, серед яких можемо знайти деякі закони, залишені святим мучеником Петром, Архієпископом Олександрійським, та святим Василієм Великим, Архієпископом Кесарії Кападокійської. Як відомо, Трульський (чи п'ято-шостий Константинопольський) Собор встановив у 2-му каноні перелік імен грецьких отців Церкви, канонічні визначення яких офіційно визнані Церквою на рівні Соборів і Синодів.

На Великдень 306 р. святий Петро Олександрійський написав канонічного листа «Про тих, які впали під час переслідування», в якому визначає покарання тим, що покаялися і захотіли повернутися до сопричастя з Церквою²⁵.

У перших дев'яти канонах говориться про мирян: їм призначено покарання, але одночасно і можливість повернутися до попереднього становища в Церкві. У першому каноні сказано про тих, які терпіли, носячи на собі стигмати Христа, але потім через слабкість тіла піддалися: таких після сорокаденної покути можна прийняти до Сопричастя. У другому каноні йде мова про тих, що апостатували (відреклися віри) не після мук, а лише після ув'язнення: їм треба покутувати один рік. Третій випадок – це ті, які навіть не попали до тюрем, а зрадили зі страху: вони чекатимуть рік, що відповідає часові, даному фіговому дереву для того, щоб воно принесло плоди. Четвертий канон говорить про тих, які не каються: їхня доля вже віддзеркалена в євангельській притчі, де написано, що вони всохнуть. На п'ятому місці знаходяться ті, що вживали різних хитрощів і

²⁵ Discipline Antique = CODIFICAZIONE CANONICA ORIENTALE. Fonti [serie I], fasc. IX // Discipline Générale Antique. – Grottaferrata, 1963. – Vol. II. – P. 31-57.

обдурили гонителів, так як це зробив Давид-пророк, чи через вдавання епілепсії, чи домовилися з поганями, які замість них приносили жертву: вони мають шість місяців носити кару, бо *«віреться серцем, щоб бути виправданим, а сповідується устами, щоб отримати спасіння»*. У шостому каноні йде мова про тих рабів, яких пани змусили жертвувати божкам замість себе: вони покарані на рік, бо *«кожний, чи раб, чи вільний, отримає від Господа по добрі, яке виконає»*. У сьомому каноні сказано, що господарі чи власники тих рабів три роки відбудуватимуть покарання за те, що своїх братів у Христі силою спонукали до жертвоприношення лжебогам.

У восьмому і чотирнадцятому канонах є опис тих, що мали моменти слабкості, але потім самі кинулися в боротьбу: вони є повноправними членами Церкви; канони стосуються також тих, яких вели перед ідолами проти їхньої волі. У дев'ятому каноні засуджується тих, що самі кинулися в боротьбу: вони допущені до Сопричастя, хоч не мудро робили, бо спокушували переслідувачів. У десятому каноні говориться про священників, які під час переслідування не витримали, та наголошується, що Сопричастя для них можливе, але вже не священнослужіння. Канон 11 згадує про тих, що самі видали себе переслідувачам, згодом, після численних мук, піддалися, а тепер жаліють; за них можна і треба молитися, приватно і гуртом. У дванадцятому і тринадцятому канонах висловлюється вирозуміння щодо тих, які віддали свої матеріальні достатки чи втекли, щоб мати свободну душу і не принести жертву чужому богові.

Таке послання, представлене нам святим Єпископом Олександрійським, вказує, що мучеництво є спільним досвідом, пережитим ісповідниками і мучениками. Коли йдеться про тілесні чи психологічні муки, то говориться про мучеництво. Але ті, котрі вижили і залишилися членами Церкви, мають титул «ісповідник» (кан. 15), а той, хто помер внаслідок мук, є мучеником. У цьому тексті ми теж бачимо різницю між тимчасовими зривами і апостатуванням-зрадою. Автор канонічного тексту теж відкидає ригористичну лінію тих, які твердили, що самим треба йти на мучеництво, а ті, котрі в якій-небудь спосіб виявили слабкість, неспроможні щиро покаятися і включитися в боротьбу за свою віру до кінця переслідувань²⁶.

²⁶ Там же. – С. 32

Не треба дивуватися, що в цьому тексті існують різні аналогії з теперішнім часом. З цієї причини він є канонічним, бо визнаний Церквою як орієнтир для поведінки християн у всі часи земного перебування людей.

Другим канонічним листом, який дивним способом поєднує перші часи християнства з ситуацією, в якій Божа Церква перебуває на порозі III тисячоліття, є послання до мешканців Нікополісу, де в каноні 95 святий отець Василій Великий заохочує до терпеливої витримки після приходу свободи і вдячності Богові за терпіння. Святий звертає увагу на те, що пам'ять мучеників передається не тільки через письмо, але що існують і неписані передання. Ситуація в місті Нікополісі була подібною до пострадянської з її специфічними церковними проблемами, які походять з періоду переслідування. Св. Василій пише, що минули переслідування, і жодне терпіння не є безконечним; жорстокі випробування, пережиті Церквою, були слабшими, ніж стійкість віри у Христа.

Те саме можна сказати і про теперішні проблеми Церкви в пострадянському суспільстві. Вони минуть, тільки треба вміти дивитися очима *«надії на те, що нас очікує в майбутньому»*. Те, чого коштує терпіння, є корисним, і його треба витримувати, бо *«ніхто не здобуває корони перемоги, не поранившись під час змагань і не покрившись порохом на арені»*. Василій Великий застерігає проти тих, що жаліються на свої «малі терпіння», і каже, що єдиною справою, вартою крику, є втрата того, хто задля минущої слави змарнував вічне життя, приготоване для праведників. Він бачить великий духовний потенціал у попередньому свідченні Церкви для поборення теперішнього стану «літєлості» і висловлює це такими словами:

«Ви є дітьми ісповідників, дітьми мучеників, які витримали аж до крові перед гріхом; нехай кожне візьме приклад із таких з власної родини, щоб боронити правдиву віру».

Терпіння вірних, спричинені тим, що в них позабирали храми, мають бути пережиті таким самим чином, як переживалися Апостолами, які молилися в закритому приміщенні, в той час, коли ті, котрі Христа розп'яли, приносили свої жертви в Єрусалимській святині. Треба бути уважними, щоб через храм не згубити честі:

«Стережіться, щоб вас не обманули їхні брехливі промови, які демонструють свою праведність у вірі; бо це – використовувачі віри в Христа, не є вони християнами, замість жити по правді вони міняють

своє життя залежно від кожночасних пільг: коли вони думали, що прийшов час зайняти вакантне місце, то стали з боку ворогів Бога; а коли побачили, що нарід стривожений, вони знову повернулись до православної поведінки».

Кесарійський Єпископ таких не зачислює до Христових священників і себе оголошує «невинним у цій крові». Ті, котрі повинні бути разом з ним у Сопричасті з Господом, тобто всі православні християни, мають так само думати і діяти.

Святі Отці Церкви

Крім канонічних листів святих Отців, Церква через патристичну спадщину передала й інші імена, які, завдяки свідченню свого життя, стали прикладом для наслідування, а їхні твори є джерелом натхнення і сьогодні. Наприклад, Отці Теодор Студит та Іван Золотоустий дещо залишили нам на цю тему. Їхні думки про мучеників поділені на три теми: поняття, мощі-гріб, смерть.

Щодо самого поняття мучеництва, то воно не обмежується тільки кровною смертю Христа ради, але теж є «веденням боговгодного життя»²⁷.

Величезне значення мають для християн мощі-гріб мучеників. Вони нарівні з Розп'яттям відганяють всіх злих духів²⁸. А також є свідченням надії у земному бурхливому житті, порівнюються з пристанню, скарбницею, екологічно чистим джерелом²⁹. Це – пристань, в якому можна навчитися всіх засобів, які дарує віра в Господа на дорозі до спасіння³⁰.

Перелік Отців Церкви, які писали про мучеників, на тому не закінчується. Можемо процитувати, для прикладу, ось такі імена церковних письменників: Оріген³¹, Ігнатій Богоносець³², Єрм³³,

²⁷ Св. Теодор Студит. Короткі науки // Перлини=Катрій Юліан, Перлини східних Отців. – Львів, 1998. – Вид. 2, доп. – С. 171.

²⁸ Св. Іван Золотоустий. Про св. Апостола Павла // Перлини. – С. 171.

²⁹ Св. Іван Золотоустий. Про мучеників // Перлини. – С. 171.

³⁰ Св. Іван Золотоустий. Похвала мученику Варлаамові // Перлини. – С. 171.

³¹ Проти Цельса.

³² Палаюче бажання мучеництва // Послання до Римлян // *Letteratura cristiana antica* SIMONETTI Manlio, PRINZIVALLI Emanuela. *Letteratura cristiana antica*. – Casale Monferrato, 1996. – Т. I. – С. 77-81.

³³ Поклик до покути. LXIX // Пастир // *Letteratura cristiana antica*. – Т. I. – С. 113.

Монтанські оракули³⁴, Полікарп³⁵, Тертуліан³⁶, Перпетуя і Феліцитата³⁷, Кипріан³⁸, Євсевій Кесарійський³⁹, Лактанцій⁴⁰, Августин Іпонійський⁴¹, Віктор із Віти⁴².

Синоди

Після Святих Отців іншим канонічним джерелом Церкви є Собори і Синоди. І очевидно, коли мова йде про Божу Церкву, треба приглянутися до перших семи Вселенських Соборів і до помісних Синодів канонічної традиції Східної Церкви до IX століття.

Гангрський синод, що відбувся приблизно 340 року, у 20-у каноні піддав анафемі тих, котрі з причини гордості чи ненависті критикують зібрання біля гробів мучеників, Божі служби, які там відправляються, і пам'ять мучеників⁴³.

Лаодікійський помісний синод з кінця IV ст. говорить про мучеників⁴⁴. У 9-у каноні згадані гроби тих мучеників, які вмерли еретиками, і приписано, що під карою тимчасового відлучення від Сопричастя не дозволено там відправляти Богослужіння. Коли говориться про еретиків, то мова йде про тих, хто твердо заперечує правду віри Божої, подану Соборною Церквою. Канон 34 нагадує, що вони (ті, що стали еретиками), навіть якщо загинули під час переслідування, не можуть вважатися «мучениками Христа», а є «фальшивими мучениками, ...бо далекі від Бога», і той, хто їх почитатиме, нехай буде анафемізований. Тут говориться про тих, які за свого життя

³⁴ Оракул невідомого автора // *Letteratura cristiana antica*. – Т. I – С. 211.

³⁵ Полікарп, правдивий послідовник страстей Христа // *Letteratura cristiana antica*. – Т. I. – С. 259-261.

³⁶ Пояснення до «Отче наш» // *Letteratura cristiana antica*. – Т. I – С. 837

³⁷ Пологи Феліцитати // Страсті Перпетуї та Феліцитати // *Letteratura cristiana antica*. – Т. I. – С. 869.

³⁸ Яка повинна бути кара того, хто зрікся // Апостати. – С. 893; Лист до народу з Тібари // *Letteratura cristiana antica*. – Т. I. – С. 921-929. – Також: Про безсмертність.

³⁹ Церковна історія // *Letteratura cristiana antica*. – Т. II. – С. 53,65.

⁴⁰ Божі установи // *Letteratura cristiana antica*. – Т. II. – С. 585-587.

⁴¹ Стан земної церкви // Боже місто // *Letteratura cristiana antica*. – Т. III. – С. 495.

⁴² Десант вандалів в Африці і перші жорстокості // Історія переслідувань провінції Африки // *Letteratura cristiana antica*. – Т. III. – С. 525-527.

⁴³ *Discipline générale antique*. – Grottaferrata, 1962. – Vol. I. – Ch. 2. – P. 97.

⁴⁴ Там же. – С. 130-155.

відійшли від Церкви, не про їхніх нащадків. Канон 51 навчає, що під час посту не треба святкувати святих мучеників, крім суботи і неділі, єдиних днів, коли їх можна згадувати. У каноні 52 говориться, що з тієї ж причини не можна святкувати ані річниці шлюбу, ані річниці народження: іншими словами, уродини мученика, шлюб чи хрещення – все це радісні святкові моменти, які не тотожні з постом. Це – моменти з доби розширення Церкви.

Картагенський синод 419 р. у каноні 60 задумується над «бенкетами, які походять із поганського блуду», і над участю в них християн, особливо «в пропам'ятні дні блаженних мучеників», а також і в «самих святих місцях». А 46-ий канон дозволяє читати життя мучеників – «страсті» – в день їхньої пам'яті. Церква у той же час боролася теж із надмірним безпідставним почитанням мучеників на сумнівних місцях. У каноні 83 було приписано відзначати пам'ять мученика на тому місці, де лежить його тіло чи мощі, або у місці перебування чи страстей мученика, якщо старовинна традиція запевняє про їх оригінальну автентичність.

Собори

Трульський, або Константинопольський п'ято-шостий, Собор 691 р. у каноні 63 наказав не читати в прилюдних місцях життя мучеників, написаних ворогами правди, бо вони можуть спричинити втрату віри: їх треба спалити.

II Ватиканський Собор

Йдучи слідами канонічної традиції до IX століття, II Ватиканський Собор, хоч і вважається деякими теологами тільки Помісним Собором Римської Церкви, вніс відомі суттєві наголоси щодо мучеництва, розглядаючи його під різними кутами зору.

Згідно з догматичною конституцією про Церкву, мучеництво є шляхом та засобом для досягнення святості в Церкві⁴⁵. Ми читаємо: «А що Ісус, Син Божий, показав свою любов, віддаючи за нас своє життя, ніхто не має більшої любові, ніж той, хто життя своє жертвує

⁴⁵ Про Церкву. № 42 // Благівісник = Благівісник Верховного Архиепископа Візантійсько-Українського (Грецько-Руського) Обряду. № II. – Кастельгандольфо біля Риму, 1966. – С. 101.

за Нього і за своїх друзів (пор. 1 Ів. 3, 16; Ів. 15, 13). До цього, отже, найбільшого свідoctва любові перед усіма, особливо перед переслідувачами, були покликані деякі християни вже від перших часів, та й завжди будуть покликувані. Отож, *мучеництво*, яке уподібнює учня до Вчителя, що добровільно прийняв смерть за спасіння світу, і того учня творить рівнообразним Йому – Вчителеві – у проливні крові, те мучеництво вважає Церква знаменним даром та найвищим доказом любові. І хоч воно дається небагатьом, однак треба, щоб усі були готовими ісповідувати Христа перед людьми та ступати слідом за Ним хресною дорогою серед переслідувань, яких ніколи Церкві не бракує».

Глибше аналізуючи сутність Церкви і мучеництва, Ватиканський Собор бачить мучеників як постійних повноцінних членів Церкви, з якими існує постійне спілкування і покровительство яких для земної Церкви очевидне: «Церква завжди вірила, що Апостоли та *ученики* Христові, які пролиттям своєї крові дали найвище свідчення віри й любові, є з нами в Христі тісно поєднані. Вона з особливою любов'ю вшановувала тих Святих разом з Препоблагословенною Дівою Марією та святими Ангелами та побожно благала їхнього заступництва»⁴⁶.

Якщо й будувати, то тільки ту Церкву, яка є єдиною, святою, соборною і апостольською, і кордони якої не обмежуються історичними ексклюзивізмами. З цієї перспективи мученики служать для нас прикладом і добрими провідниками: «І треба, щоб католики з радістю визнали та оцінили справжні християнські цінності, що є у відлучених від нас братів і походять зі спільної спадщини. Справедлива і спасенна річ – признати Христові скарби і діла чеснот у житті інших, що дають свідчення за Христа, деколи – *аж до пролиття крові*: бо Бог – дивний-предивний у своїх ділах.

Не треба забувати, що все те, що за ласкою Святого Духа діється у відлучених від нас братів, може причинитися також до нашого вдосконалення. Все, що справді християнське, не протирічить ніколи справжній вірі, а завжди може допомогти глибше підійти до самого таїнства Христа і Церкви»⁴⁷.

⁴⁶ Про Церкву. №50 // Благовісник. №II. – С. 109.

⁴⁷ Про екуменізм. № 4 // Благовісник. № I, Кн. 2-3. – Кастельгандольфо біля Риму, 1966. – С. 40.

Хоч як дивно це може звучати для декого, але мучеництво вважається і допомогою для Церкви з боку сучасного світу: «Церква визнає, що вона чимало скористала і може скористати навіть з опозиції тих, хто їй протиставиться і її *переслідує*»⁴⁸.

Щодо нашої постави відносно Бога і людей, то Собор нам вказує на поведінку Христа і Апостолів: «Як і Вчитель, так і Апостоли визнавали правову цивільну владу, “бо нема влади, що не була б від Бога”, як Апостол навчає, а відтак наказує: “кожна людина нехай кориться вищій владі; ... хто противиться владі, противиться Божому велінню” (Рим. 13, 1-2). А водночас вони не боялися протиставитися державній владі, яка діяла проти святої Божої волі: “Слухатися слід більше Бога, ніж людей” (Ді. 5, 29). І цією дорогою пішли незліченні *мученики* і віруючі, в усіх віках і в усьому світі»⁴⁹.

Таким чином, завданням Церкви та її членів, християн, є: «Мандруючи в мудрості, «в Святому Дусі, у щирій любові, у слові правди» (2 Кор. 6, 6-7), нехай стараються поширити на тих, які стоять осторонь, світло життя з усією силою і довір'ям, *аж до пролиття крові*»⁵⁰.

Характер і зміст такого Бого- і світосприйняття Церкви відображений і в літургійному році, де «вставила вона (Церква) *пам'ять мучеників* та й інших Святих, що через різновидну Божу благодать дійшли до досконалості і, осягнувши вічне спасіння, співають Богам в небі досконали славу й за нас заступаються. Церква – бо проповідує пасхальну таємницю, і в празники святих, що з Христом *співстраждали* й разом були прославлені, і їхні приклади вона пред'являє вірним, потягаючи всіх через Христа до Отця, і, завдяки їхнім заслугам, введне Божі добродійства»⁵¹.

На основі цих текстів бачимо, що II Ватиканський Собор розкрив нам сутність мучеництва, без якого існування Церкви на цій землі практично неможливе. Це є ніби другою природою Церкви: вмирати і віддавати своє життя, так як і Син Божий це зробив задля нас. Розглядається мучеництво під такими аспектами: еклезіологічним, місійним, літургійним, екуменічним, есхатологічним.

⁴⁸ Про Церкву у сучасному світі. № 44 // Документи = Документи Другого Ватиканського Собору. – Львів, 1996. – С. 553.

⁴⁹ Про релігійну свободу. № 11 // Документи. – С. 387-388.

⁵⁰ Про релігійну свободу. № 14 // Документи. – С. 390.

⁵¹ Про Святу Літургію. № 104 // Документи. – С. 46.

Розвиток цієї перспективи продовжується у подальших основних канонічних і катехитичних документах Учительського Уряду Церкви. Заглянемо до них.

Кодекси канонів Римської та Східних Католицьких Церков

Коли ми гортатимемо Кодекс канонів Східних Церков 1990 р., то будемо прикро вражені тим фактом, що там немає жодної згадки про мучеництво чи мучеників. Кодекс Римської Церкви, виданий у 1983 р., згадує про мучеників в кан. 1237, § 2, лише для того, щоб пригадати старовинну традицію, передану літургічними книгами, вкладати мощі мучеників чи інших святих у постійний вівтар. Правда, існує спеціальний новий закон про процедуру розслідування у справах канонізації і юридичного визнання мучеників: Апостольська конституція «Божественний вчитель і взірець досконалості»⁵² від 25 січня 1983 р. і «Норми, яких слід дотримуватися під час єпархіального розслідування»⁵³ від 7 лютого 1983 р. На цій основі, а також в рамках ювілейних святкувань святого 2000-го року, в Римі створена Комісія «Нових Мучеників», яку очолює Єпископ Київської Церкви Михайл Гринчишин. Ця комісія виробила критерії складання мартирологуму, тобто «книги мучеників», яка міститиме в собі «пам'ять свідків віри ХХ століття»⁵⁴ у широкому екуменічному розумінні.

Законодавчі збірки Київської Церкви

Ми можемо ствердити, що існують деякі синодальні рішення Київської Церкви, які мали б внаормувувати збирання пам'яток про мучеників – синів та дочок цієї Церкви, котрих, як відомо, є чимало і не тільки в ХХ столітті. Це зовсім нормально для своєправної помісної Церкви, бо мучеництво є будуючим елементом Церкви і

⁵² IOANNES PAULUS PP. II. Constitutio apostolica Divinus perfectionis magister: AAS 75(1983). Pars I. – P. 349-355.

⁵³ SACRA CONGREGATIO PRO CAUSIS SANCTORUM. Normae Cum in constitutione apostolica servandae in inquisitionibus ab episcopis faciendis in causa sanctorum: AAS 75(1983). Pars I. – P. 396-403.

⁵⁴ КОМІСІЯ «НОВІ МУЧЕНИКИ»: Нота щодо деяких богословсько-юридичних аспектів у справі беатифікації та канонізації мучеників // Агенція релігійної інформації. № 49 (221). – Львів, 1997. – С. 13-14; КОМІСІЯ «НОВІ МУЧЕНИКИ». Точки рефлексії та критерії дії // Агенція релігійної інформації. № 49 (221). – Львів, 1997. – С. 12.

частиною Євхаристійної жертви.

Архиепископський Синод Українського Католицького Єпископату від 29 вересня – 4 жовтня 1969 р., «не мігши не чути зойків болю страдаючих за віру Христову братів»⁵⁵, «поручає Українському Католицькому Університетові створити Осередок постуляційних студій, завданням якого буде збирати матеріали і підготувати беатифікаційні і канонізаційні процеси українських праведників»⁵⁶.

Єпископи згадують реальну спільність з мучениками і переслідуваними «в молитвах, зокрема, в часі Безкровної жертви св. Служби Божої»⁵⁷.

Одинадцятьма роками пізніше Синод ієрархії Української Католицької Церкви, скликаний за благословенням Римського Архидієєса, що відбувався з 25 листопада до 2 грудня 1980 р. у Ватикані, серйозно замислився над питанням мучеництва. Він, зокрема, «звернувся до своїх терплячих вірних в Україні»⁵⁸. Але цей документ не зміг відразу побачити світ, бо «у днях 20 і 22 грудня 1980 року прийшла вимога Римського Престолу не проголошувати нічого з синодальних документів»⁵⁹; головню мова йшла про документ, який нас цікавить. Однак «більшість матеріалу з оригінального Синодального Соборного Послання до українців в Україні та на засланні Блаженніший Йосиф використав у своєму особистому посланні з нагоди 90-ліття власних уродин у лютому 1982 року»⁶⁰, – пише о. Ігор Мончак, тодішній допоміжний секретар Синоду. Ми, однак, через відсутність доступу до архівних матеріалів не можемо з певністю твердити, що якраз ці уривки листа підпали цензурі Римського престолу, однак певні, що майбутні дослідження, у випадку неточності, нас виправлять.

Оригінальне звернення Синоду Київської Церкви спеціально до своїх страждаючих чад було таким:

⁵⁵ Пастирське послання // Архиепископські синоди = Архиепископські синоди Українського католицького єпископату і їх правні основи. – Кастельгандольфо, 1970. – С. 20.

⁵⁶ Постанови № 8 // Архиепископські синоди. – С. 6.

⁵⁷ Пастирське послання // Архиепископські синоди. – С. 20.

⁵⁸ Синодальний комунікат // МОНЧАК = МОНЧАК Ігор. Розвиток синодальності в Українській Католицькій Церкві // Богословія № 47. – Рим, 1983. – С. 66.

⁵⁹ Там же. – С. 66.

⁶⁰ Там же. – С. 67.

«Дорогі Браття і Сестри!

Наші думки летять увесь час до Вас, і в наших серцях обнімаємо Вас усіх. І хоч земними просторами ми віддалені від Вас, а людські кордони розділяють нас, знаємо про Ваші страждання й упокорення. Тому сострадаємо з Вами!

Нам відомі Ваш мужній спротив безбожному насиллю і Ваші геройські подвиги. Тому подивляємо Вас! За Вами довгий хресний шлях. Тому насамперед клонимо голови перед усіма нашими Єпископами, священиками і мирянами, які на цьому хресному шляху не впали на коліна перед Ваалом, але безстрашно, аж до останнього віддиху земного життя, пройшли з силою Святого Духа дорогу ісповідництва й мучеництва.

Клонимо голови перед монахами й монахинями, які в надлюдському смиренні вибрали радше вигнання і поневіряння, чим зраду своєї Церкви. Клонимо голови перед незлічимими вірними синами і дочками нашої Церкви, які відважно й жертвенно стали в обороні своєї прадідної віри і своєї рідної Церкви!

Терпіннями всіх наших Братів і Сестер, що відійшли у вічність, і Вашими щоденними тривогами, на які дивимось крізь світло Христових страждань, ми збагатилися. Збагатилася серед Церков світу наша Помісна Українська Церква своїми ісповідниками і мучениками, а разом з нею збагатилася і ціла Вселенська Христова Церква, заяснівши наново авреолею свого свідчення серед народів світу.

Правда, позірно наша Церква стала неначе мовчазною. А в тім вона заговорила голосною зворушливою мовою, мовою кайдан. Писав до Вас про це вже в 1945 році Папа Пій XII: «І хоч ви в кайданах ... самі ваші кайдани повніше і краще голосять і проповідують Христа». Це великі слова признання для Вас! Та найбільшим джерелом признання і потіхи в терпіннях нехай буде таїнственне Апостольське вчення і з нього зачерпнута Ваша свідомість, що Ви своїми стражданнями доповнюєте те, «чого бракує скорботам Христовим для його тіла, що ним є Церква» (Кол. 1, 24).

Більше того, Ваші терпіння і переслідування потрясли навіть приспаним сумлінням цілого світу, що й призвело його до застанови про людські гідності і права та їх оборону, а між тими правами найважливішим є загальнолюдське право на ісповідання Бога та право на свободу релігійних переконань. Це справді велике право, не тільки людське, але й Боже. Як мало світ дотепер над тим застановлявся ...

У Вашій боротьбі за людські і Божі права нехай моральною підтримкою для Вас будуть надхнені Духом Святим слова Вселенського Собору Другого Ватиканського: “Отож, мучеництво, яке уподібнює учня до Вчителя, що добровільно прийняв смерть за спасіння світу, і того учня творить рівнообразним Йому – Учителеві – у проливі крові, те мучеництво уважає Церква знаменним даром та найвищим доказом любови. І хоч воно дається небагатьом, однак треба, щоб усі були готовими ісповідувати Христа перед людьми та ступати слідом за ним хресною дорогою серед переслідувань, яких ніколи Церкві не бракує” (Про Церкву, ч. 42).

Наша Церква отримала цей великий дар! Дар Святого Духа “ісповідувати Христа перед людьми та ступати за Ним хресною дорогою”. Тому вона сьогодні серед багатьох народів світу є Церквою мучеників і ісповідників. Такою вона прямує до свого воскресення і прославлення вже тут на землі, а незлічимі її вірні вже тепер осягнули повноту своєї прослави і вічного щастя в небі!

Пишучи ці слова, сповняємо також волю теперішнього Папи Йоана-Павла II... Це свіжі і зворушливі слова, які він висловив у своїй промові в Отранто, 5 жовтня 1980 року. Ось вони: “Бути духово близькими до всіх тих, що терплять насильство із-за своєї віри, є особливим обов’язком всіх християн, згідно з традицією, успадкованою від перших століть. Скажу більше: ідеться тут про солідарність з людьми і спільнотами, яких основні права є зломані або навіть повністю потоптані. Ми мусимо молитися, щоб Господь піддержав цих наших братів своєю благодаттю у таких важких пробах. І помолімся також за тих, що їх переслідують, повторюючи Христовий зазив на хресті, звернений до Отця: “Прости їм, бо не знають, що роблять”. Часто стараються ознаменувати мучеників як таких, що “провинились політичними злочинами”. Також і Христа засудили на смерть позірно з тієї ж причини тому, що називав себе царем (пор. Лк. 23, 2). Отож не забуваймо про мучеників наших часів. Не поведімся так, неначе б їх не було. Подякуймо Господеві, що вони переможно перейшли свою пробу. Виблагаймо кріпости Духа Святого для переслідуваних, що ще мають стрінутися з такою пробою. Нехай сповняться на них слова Учителя: “Я бо дам вам слово і мудрість, якій ніхто з ваших противників не зможе протиставитись і перечити” (Лк. 21, 15). Будьмо в спільноті з мучениками ... Автор Книги Мудрости проголошує: “[Бог] їх

випробував, як золото в горнилі і прийняв їх, як жертву всепалення” (Муд. 3, 6)».⁶¹

А далі в тексті ось такий уривок в стилі Петра Олександрійського: «Поручаємо Вам, Дорогі Браття і Сестри, велике зрозуміння і Христове милосердя для тих братів наших, які заломились під погрозами і насильством та відпали від Католицької Церкви. Моліться за них і не шукайте для них кари. Поможіть їм встати і відновити їхню віру. Наслідуйте у цьому Бога, який не погорджує грішником і його не відкидає від себе: “Ти не погорджуєш грішником, а встановлюєш покаєння на спасення” (молитва “Трисвятого”), і “коли ми відпали, Ти знову нас підняв і не перестав творити все, поки нас на небо привів і будуче царство Твоє дарував” (молитва “Достойно”)».⁶²

Не можу не процитувати ще уривок, в якому нам показують Владика, як мучеництво, тобто страждання і свідчення аж до смерті Христа ради, є церковнотворчим фактором, що приносить поважні плоди: «... зміцнення єдності нашої Церкви в Україні і поза її межами, одніть ієрархії з одним Главою, збереження українського обряду, спільної церковної традиції, збереження прав нашої Церкви серед помісних Церков цілої Вселенської Церкви – це тільки перші кроки у дальшому розвитку на шляху духовної обнови і росту нашої Церкви в її злуці із святою Петровою Столицею. Нехай же благословенні будуть ці плоди. “Добрий Господь і справедливий, Бог наш – співчутливий. Господь береже простих, ми знемоглися і він нас спас” (Пс. 116, 5-6).

Ці плоди стають для нас нагодою і скріпленням поштовхом, щоб працювати “в Господі та в могутності його сили” (Еф. 6, 10) для нашої Церкви і для цілого українського народу. Тому ми, як вже це згадано, сострадаємо і подивляємо Вас».⁶³

Другий «текст цього зовсім відмінного листа Римського Престолу до всіх українських вірних, яким заступлено Синодальне Соборне Послання до українців в Україні та на засланні»⁶⁴ в частині, яка

⁶¹ Послання Блаженнішого Патріярха Йосифа в 90-ліття свого життя (1892-1982) // Благовісник. – Кастельгандольфо біля Риму, 1980-1984. – Рік XVI-XX. – С. 35-37.

⁶² Там же. – С. 40-41.

⁶³ Там же. – С. 39.

⁶⁴ Розвиток синодальності в Українській Католицькій Церкві // Благовісник Блаженнішого = Благовісник Блаженнішого Мирослава-Івана кардинала Любачівського. – Рим 1985. – Рік XXI. – С. 32.

говорить про мучеників, звучить так, що навіть підпали цензурі слова Римського Архиєрея: «Не забуваймо також ніколи і добре це запам'ятаймо, що свята Церква зродилась на Голготі, наче нова Єва, з пробитого списом ребра Спасителя. А Христос сам, як невинне ягнятко, поніс на собі гріхи світу, був мучений за беззаконня наші, прийняв за нас терпіння і смерть; ранами його ми всі оздоровлені. Та й Апостоли померли смертю мучеників. А потім ще три сторіччя тривало гоніння християн, і воно ніколи не переривається в різних місцях земної кулі, аж до наших днів. Ми – діти мучеників, а терпіння наших батьків були іноді ще більші та страшніші, ніж наші терпіння. До тих страждальців відносяться слова Христові: «Блаженні будете, коли зненавидять вас люди, і коли відлучать вас, і ганьбитимуть, і рознесуть ім'я ваше як ганебне за Сина Чоловічого. Радуйтеся в той час і веселіться, ось бо велика заплата ваша в небі» (Лк. 6, 22-23).

Між мучениками й ісповідниками святої католицької віри та вірності Христовому Намісникові на землі в нашому народі першим стоїть святий Йосафат, Архієпископ Полоцький, син Волинської землі. Коли його супротивники вчинили на нього смертельний напад, він добровільно їм піддався, і так віддав себе на жертву, щоб своєю кров'ю врятувати святу церковну єдність і своїм братам вказати дорогу до тієї ж єдності. До переможного вінця цього Святого незабаром долучилися сотні інших, що загинули чи то від меча, чи в Дніпрових водах, а чи замучено їх у в'язницях. Що ж тоді казати про тих, які в часи дошкульної нагінки немилосердної цариці зазнали знущань, голоду й холоду? Один з таких священників мучився 32 роки в суздальському монастирі, де й свято помер у 1878 році. Так само 160 інших священників було вивезено на далеке заслання, а мешканці села Пратулина не відповіли силою на насилля, але безборонні, збившись до купи, утворили собою наче мур проти напасників і так загинули. Це ж оті холмські мученики, що, без сумніву, можуть бути колись зараховані до лика блаженних. Коли ж у 1905 році було проголошено бодай деяку свободу віри, то сила католиків почала виходити зі своєї криївки на денне світло. Але, не маючи священників свого обряду, йшли до латинських церков, куди раніше влада не дозволяла їм заходити. І так незабаром 200 000 вірних знову могли вільно відвідувати церкви та користуватись релігійною свободою.

Вицезгадані приклади є для нас, дорогі Брати і Сестри, прикладом

і заохотою. Серед всякого роду терпінь та гноблень пам'ятайте, “що терпіння теперішнього часу є недостойні тої слави, яка у вас об'явиться” (Рим. 8, 18). Не самі бо Ви страждаєте, але в Ваших членах страждає Христос, бо ж Ви – таїнственне Христове тіло. І до Вас відносяться слова Апостола: “Вірне слово: коли ми з Ним умерли, то з Ним оживемо. Коли терпимо, то царювати будемо з Ним. Коли відречемося Його, то й Він відречеться нас” (2 Тим. 2, 11). Згадайте також, що в терпіннях своїх дітей співстраждає ціла Церква та що наші страждання є начебто доповненням страждань Христових. Нехай підтримкою та втіхою буде для Вас оте слово Отців Другого Ватиканського Вселенського Собору: “Мучеництво, що ним учень уподібнюється Учителеві, який віддав добровільно життя за спасіння світу, та до Нього наближається в проливі крові, Церква вважає визначним даруванням та найбільшим доказом любови. Хоча воно не багатом дається, то все ж усі повинні бути готові визнавати Христа перед людьми й іти з Ним хресною дорогою переслідувань, що їх ніколи не забракне в Церкві” (Про Церкву, 42)⁶⁵.

Подав я до відома те, що, зрештою, вже було написано о. доктором Ігорем Мончаком у журналі «Богословія» у 1983 р., а потім подано з іще більш цікавими поправками у журналі «Благовісник» у 1985 р., але вже без підпису автора, а як офіційна позиція Глави цієї ж Церкви – Мирослава-Івана кардинала Любачівського. Головна різниця між одним текстом і другим є такою, що перший представляє мучеництво, так як це робили вже святі Отці Церкви, як фактор сьогоденний, живий, актуальний, який кожного кличе до відповідальності і з якого кожен має брати приклад для свого власного життя, для щоденного будування християнської спільноти, Божого Царства. Другий текст, який був присланий до патріарха Йосифа вже українською мовою, представляє інший погляд на мучеництво – як на щось далеке, з чого ми можемо гордитися, але в чому не обов'язково себе знаходимо. Ці приклади не змушують нас відверто ставити собі запитання про нашу особисту поведінку, про наш спосіб будувати церковні, а то й суспільні відносини.

Але справи повернулися так, як воно й мало бути, в сторону живого зрозуміння Церквою свідчення її власних синів і дочок, які

⁶⁵ Благовісник Блаженнішого. – Рік XXI. – С. 79-80.

якраз доповнювали і будували цю Церкву разом зі своїм засновником і главою, Господом нашим Ісусом Христом. Інший Синод Єпископів Української Греко-Католицької Церкви, що відбувся в Крехові-Львові з 14-го по 20-те вересня 1997 р., «прийняв тимчасовий список мучеників УГКЦ і доручив Єпископу Михайлові Гринчишину й далі провадити нагляд за процесом, аж до його завершення, підготовки беатифікації та канонізації українських мучеників. Нижче перелічені прізвища мучеників УГКЦ ХХ століття: 1. Кир Григорій Хомишин. 2. Кир Павло Гойдич. 3. Кир Йосафат Коциловський. 4. Кир Никита Будка. 5. Кир Григорій Лакота. 6. Кир Іван Латишевський. 7. Кир Николай Чарнецький. 8. Кир Василь Величковський. 9. Кир Олександр Хира. 10. Екзарх Леонід Фьодоров. 11. о. прелат Петро Вергун. 12. о. Климентій Шептицький. 13. о. Методій Терчка, ЧНІ. 14. о. Еміліян Ковч. 15. о. Андрій Ішак. 16. о. Олекса Зарицький. 17. о. Володимир Гриник. 18. о. Микола Конрад»⁶⁶.

Немає сумніву, коли подивитися на цей список особистостей і хоч мінімально довідатись про їх світогляд і життєвий шлях, що такі постійні покровителі Київської Церкви дійсно допоможуть їй завжди щораз більше очищуватися, щоб бути кращою іконою нашого Бога.

Варто зазначити, що вже попередній синод, який відбувся у Львові 14-21 жовтня 1996 р., заснував Комісію беатифікацій і канонізацій, завданням якої є «збирати інформацію про українських праведників, провадити процесами беатифікації і канонізації»⁶⁷.

Катехизм Католицької Церкви

Перед тим ми бачили серйозні опущення сучасних канонічних збірників, однак треба сказати, що їх заповнив «Катехизм Римо-Католицької Церкви», виданий 1992 р.⁶⁸ Під номером 2473 там дане таке визначення:

⁶⁶ Рішення і постанови, схвалені Синодом Єпископів Української Греко-Католицької Церкви, що відбувся у Крехові-Львові з 14-го по 20-те вересня 1997 р. Б. № 4.2 // Рішення і постанови Синоду = Рішення і постанови Синоду Єпископів Української-Греко Католицької Церкви 1989-1997 років. – Львів, 1998. – С. 48.

⁶⁷ Рішення і постанови Синоду Єпископів Української Греко-Католицької Церкви, який відбувся у Львові 14-21 жовтня 1996 р. Б. № 54 // Рішення і постанови Синоду. – С. 36.

⁶⁸ *Catéchisme = Catéchisme de l'Eglise Catholique.* – Paris, 1992.

«Мучеництво є найвищим свідченням істинності віри; це – свідчення аж до смерті. *Мученик* дає свідчення Христові, Який помер і воскрес і з Яким він злучений любов'ю. Він дає свідчення істинності віри і християнського вчення. Він приймає насильницьку смерть. “Нехай я стану кормом для тварин. Через них бо дано мені буде прийти до Бога”».

Мучеництво не досягається випадково – це програма цілого життя, фундаментальна настанова людини, близької до Бога. Мучеництво носить у собі навіть характер таїнства. Воно «згадується як засіб отримання прощення гріхів разом із цілковитим очищенням», так як і Хрещення. Це є вираженням і внутрішньої форми покаяння, яке, крім посту, молитви і милостині, може набирати різноманітних форм, «які виражають навернення відносно самого себе, відносно Бога та інших людей» (див. номер 1434).

А під номером 1258 ця істина доповнюється твердженням, що: «Церква завжди мала сильне переконання в тому, що хто зазнає смерті за віру, не отримавши Хрещення, є охрещеним своєю смертю для Христа і з Ним. Це *Хрещення кров'ю*, як і бажання Хрещення, приносить плоди Хрещення, хоч воно і не є тайною».

Працею над собою виробляються чесноти. Однією із потрібних християнину чеснот є мужність. «Ця моральна чеснота забезпечує стійкість у труднощах і витривалість у старанні про добро. Вона зміцнює рішучість у протистоянні спокусам і доланні перешкод у моральному житті. Чеснота мужності робить людину здатною перемогти страх, навіть перед смертю, виступати проти випробувань і переслідувань. Вона робить людину здатною до самозречення і *жертви свого життя*, щоб захистити справедливу справу. “Сила моя й пісня моя – Господь” (Пс. 118,14). “У світі страждатимете. Та будьоріться! Я бо подолав світ” (Ів. 16,33)» (номер 1808).

Мучеництво не є тільки новозавітним явищем. У пункті за номером 558 «Катехизм Римо-Католицької Церкви» наголошує, що «Ісус нагадує про *мучеництво* пророків, які померли в Єрусалимі». Інший наголос того самого навчання в тому, що мученики є ніби вістунами потреби навернення до Бога, а також пересторогою. Бо ми читаємо:

«Однак Він постійно закликає Єрусалим, щоб той зібрався докола Нього: “Скільки разів хотів я зібрати дітей твоїх, як квочка збирає курчат своїх під крила, але ви не бажали!” (Мт. 23,37)».

Побачивши Єрусалим, Він плаче над ним і ще раз виражає бажання свого серця: “Якби й ти цього дня зрозумів те, що веде до твого миру! Але тепер воно закрите перед твоїми очима!” (Лк. 19, 41-42)».

Номер 523 доповнює нам картину свідчення Старого Завіту, коли йде мова про «безпосереднього предтечу Господа», святого Івана Хрестителя: «Ідучи перед Ісусом “з духом та силою Іллі” (Лк. 1,17), він свідчить про Нього своїм проповідуванням, хрещенням покаяння і, врешті, своїм мучеництвом».

Мучеництво є частиною Божого плану, бо «тим, які люблять Бога ..., усе співдіє на добро» (Рим. 8, 28). Згідно з Катехизмом, «свідчення святих безперервно підтверджують цю правду»: «Так, св. Катерина Сієнська говорить до тих, що спокушаються злом й обурюються проти того, що з ними трапляється: “Все походить із любові, все є спрямоване до спасіння людини, Бог все чинить лише з цією метою”».

Св. Тома Мор незадовго до свого мучеництва потішає свою дочку: “Ніщо не може статися, якщо Бог не хотів би цього. А все, що Він хоче, хоча б могло видаватися нам найгіршим, є для нас найкращим”» (номер 313).

Найгарніший уривок про мучеництво і його повноцінне значення як витонченого, найбільш шляхетного і вишуканого вияву віри поданий у номері 297: «Віра у творення “з нічого” підтверджена у Св. Письмі як правда, сповнена обітниць і надії. Так, матір сімох синів підбадьорює їх у мучеництві: “Не знаю я, як ви в моїм лоні з’явилися, не я дала вам дух та життя, не я звела до купи первні вашого тіла. Творець світу, який створив людину і який дав буття усім істотам, у своєму милосерді віддасть вам назад дух та життя, бо ви тепер жертвуєте собою задля Його святих законів ... Молю тебе, дитино, поглянь на небо й землю, подивися на все, що в них є, і зрозумій, що все це Бог створив із нічого і що й людський рід став існувати таким чином” (2 Мак. 7, 22-23, 28)».

Любов до Бога – це і конкретна любов до ближнього через відкриття їхніх сердець до благодаті, поширення Царства Божого на землі, знаходження нових шляхів місійної діяльності Церкви. Бо, як вже заявив Тертуліан, «кров мучеників стає насінням християн». Це підтверджує постійно діючу настанову святих Отців і Соборів, що «Церква під дією Христового Духа повинна йти тією ж дорогою, якою йшов Сам Христос, вона повинна йти дорогою убозтва,

послуху, служіння і самопожертви аж до смерті, з якої Він переможно вийшов через своє воскресіння»⁶⁹.

Ось таким чином ми хотіли внести маленьку цеглинку у вселенське намагання зберегти пам'ять про мучеників, започатковану святими Апостолами, які описали в Св. Письмі смерть першого мученика – диякона Стефана. Так продовжували й Отці Церкви. Нині вірні Божої Церкви в пошуку Господньої єдності бачать, що повернення до чистоти жертви і містичної підготовки до цієї жертви з боку кожного мученика Христа ради є дорогою, яка допоможе нам очистити свої грішні думки від зайвого історичного вантажу і глянути на Церкву очима наших братів і сестер, які бездоганно йшли і тепер перебувають в одній Церкві, в одному Сопричасті, навколо одного «агапе». У них було «боговідання»⁷⁰, яке може перейти через них і до нас, якщо лише ми збережемо пам'ять про них та серйозно сприйmemo їхнє послання.

⁶⁹ Catéchisme. – Paris, 1992. – № 852.

⁷⁰ Пор.: LOSSKY Vladimir. Vision de Dieu. – Neuchatel, 1962.